

Egy értekezés ideje* : írásjelek

Beszélgünk-e az értekezés korszakáról? Egy értekezésről, amely időt vesz igénybe, néha nagyon sok időt? Vagy egy értekezésről, melynek ideje már a múlté?

Röviden: van-e ideje az értekezésnek? Sőt, beszéljünk-e az értekezés koráról, az értekezésnek való korról?

Engedjék meg, hogy megsúgjak Önöknek egy titkot, ezzel azonban nem fogok visszaélni: még soha nem éreztem magam ilyen fiatalnak, egyszersmind ennyire öregnek. Ugyanakkor, ugyanabban a pillanatban... és egyetlen érzésként, mintha két történet és két alkalom, két ritmus torzszalkodna egyazon ön-érzetben: az én anakroniája, anakronia az énben. Így válik értelmezhetővé – egy bizonyos fokig – magam számára egyfajta identitászavar. Ez a zavar, természetesen, nem teljesen ismeretlen számomra, és nem mindig panaszkodom miatta: csakhogymost hirtelen sokat rosszabbodott, és ez a viaskodás csaknem elnémít.

Fiatalság és idős kor között, mindkettő és egyik sem, meghatározatlan kor – olyan ez, mint valami zavar a beiktatás pillanatában, bizonytalanság, bár azt nem mondanám, hogy a bizonyosság, a tartás, a pozíció, vagy az értekezés, és a póz

---

*Az alábbi előadás a szokásoknak megfelelően, egy értekezés védés előtt hangzott el (az értekezés publikált műveken alapult), 1980. június 2-án, a Sorbonne-on. A bizottságban részt vett: M. M. Antenne, De Gandillac, Desanti, Soly, Lascault, Levinas.

zavara, inkább egy pillanatnyi habozás egy egyetemi oktató viszonylag jól szabályozott életében; vég és kezdet, melyek nem esnek egybe, s ebben újra felbukkan, semmi kétség, a puszta élvezet és a termékenység öröme közötti választás különbsége.

Ez az anakronia (természetesen a sajátomról beszélek) ismerős érzés: mintha öröktől volna egy találgatás valamivel, ami teljes pontossággal sohasem jöhet el a megjelölt időpontra, csak mindig túl korán, vagy túl későn.

Ami ezt az emelvényt illeti, melyen most értekezésem védésére készülök: túl sokáig készültem rá. Természetesen megfontoltam, elhalasztottam, végül a lehetőségét is kizártam, oly sokáig, hogy most, mikor, hála Önöknek, végül mégis ezen munkálkodom, lehetetlen, hogy ne érezzem a dolog kissé csálóka, irreális voltát, egy csepp valóságatlanságot, kiszámíthatatlanságot, árnyalatnyi rögtönzésszerűséget.

Már huszonöt éve, hogy úgy határoztam, dolgozni kezdek egy értekezésemre. Vagyis aligha volt az elhatározás: egyszerűen csak elindultam azon a többé-kevésbé természetesnek tartott úton, amely legalábbis hagyományos és kiszámítható volt, és jellemző azokra, akik az Ecole Normale-on végezve, az *agrégation* után, egy bizonyos jól meghatározott társadalmi helyzetben találták magukat.

Ez a huszonöt év azonban meglehetősen különös volt, és itt nem saját szerény történetemre utalok, hanem azokra a pályákra, melyek kezdetben eltávolítottak eredeti döntésemtől, majd egyenesen annak átgondolt, és őszintén hittem, végleges megkérdőjelezéséhez vezettek, hogy végül, csak nemrégiben, arra a meggyőződésre juttassanak, hogy ebben a helyzetben, melyet, helyesen-e, nem tudom, alapvetően újnak látok, vállaljam az újabb megméretést, az újabb vizsgálatot.

Amikor tehát azt állítom, hogy az elmúlt huszonöt év különleges volt, elsősorban nem erre a személyes történetre gondolok, s nem is azokra a fordulatokra, melyeket saját munkám vett, még ha azzal a valóságatlan feltételezéssel élek is, hogy az elválasztható a környezettől, melyben egyrészt cserék, hasonlóságok, vonzódások és hatások játékán át mozgott, másrészt azonban, s ami azt illeti, egyre erőteljesebben, az eltérések, a marginalizálódás játékán át, növekvő, időnként teljes elszigeteltségben, akár a tartalom, az álláspontok, mondjuk egyszerűen, a „tézisek” tekintetében, s különösképpen az

eljárási módok, intézményi gyakorlat, egy bizonyos írásmód, valamint – tekintet nélkül az érte fizetendő árra, mely manapság sokra rúg –, az egyetemi légkörrel, a kulturális, politikai, kiadói, újságírói képviselőkkel való kapcsolatok tekintetében, tehát ott, ahol, véleményem szerint a legkomolyabb, legégetőbb és legkevésbé átlátható feladatokkal néz szembe a ma értelmisége.

Nem magamra gondolok hát, amikor erre a huszonöt évre utalok, inkább egy rendkívül figyelemre méltó eseménysorra a filozófia történetében és a francia filozófia intézményrendszerében. Nem áll módomban itt és most megvizsgálni ezt az eseménysort, egyébként sem ez a legalkalmasabb hely erre. Mivel azonban ugyanígy kizárt – s ez nem csupán korlátozott időből adódó okokkal magyarázható –, hogy az Önöknek benyújtott munkákat egy előadásfélében következtetések és tézisek formájában összefoglaljam, s másrészt mivel nem kívánom korlátozni a most következő vitát túlságosan hosszú bevezetőmmel, úgy gondoltam, megkockáztatnék néhány töredékes, bevezető megjegyzést, jelezve néhányat a legnyilvánvalóbb metszéspontokból a fenti történeti sorozat és azon témák és mozgalmak között, melyekhez mindig is vonzódtam, melyek fogva tartották, vagy átírányították a figyelmemet munkám keretein belül.

Nos, 1957 körül, ahogy mondani szokták, *bejelentettem* első értekezés témámat. Címe „Az irodalmi tárgy idealitása” volt. Ez a cím ma furcsának tűnik. Kevésbé ugyan, de abban az időben is furcsán hangzott, s erre hamarosan rátérek. Az értekezés elnyerte Jean Hyppolite beleegyezését, aki a téma vezetője volt, anélkül, hogy valójában vezetővé vált volna; vagyis tudta, hogy hogyan kell irányítani szabad és liberális szellemenben – ő azon kevesek közé tartozott, akik tudták –, mindig érdeklődéssel nyitottan arra, ami nem, vagy még nem volt érthető, mindig ügyelve, hogy ne befolyásoljon, de legalábbis ne gyakoroljon nyomást, nagylelkűen engedve, hogy kövessem saját pályáimat. Szeretném itt kifejezni tiszteletemet emlékének, s felidézni mindazt, amit az ő bizalmának és bátorításának köszönhetek, amit akkor sem veszítettem el, amikor, amint egy nap elmondta, fogalma sem volt arról, merre tartok. 1966-ban történt, egy, az Egyesült Államokban rendezett konferencián, amelyen mindketten részt vettünk, hogy az előadásom után, néhány baráti megjegyzés közben Jean Hyp-

polite hozzáfűzte: „Mindazonáltal igazán nem látom merre tartasz.” Azt hiszem, nagyjából a következőket válaszoltam: „Ha tisztán látnám előre, hogy merre tartok, komolyan nem hiszem, hogy akár egyetlen lépést is tennék, hogy odaérjek.” Talán arra gondoltam akkor, hogy kétségtelenül segíthet az ember gondolkodásának irányításában, ha tudja, merre tart, csak-hogy ettől még senki sem haladt előre egyetlen lépést sem, sőt éppen ellenkezőleg. Mi haszna, ha az ember az ismert irányba halad, arra, ahová tudja, meg kell érkeznie? Felidézve ezt a választ most, nem vagyok bizonyos, hogy valóban jól értem, de az kétségtelen, hogy nem azt jelentette, hogy *soha* nem látom, vagy *soha* nem tudom, merre tartok, s bizonyos mértékig, amíg haladásomnak tudatában vagyok, soha ne tettem volna egyetlen lépést sem, vagy soha ne állítottam volna semmit. Ez talán azt is jelenti, hogy a helyről, mely felé tartok, valójában eleget tudok ahhoz, hogy némi borzongással azt higgyem, hogy *ott* nem mennek valami jól a dolgok, valamint, hogy mindent összevetve, jobb volna messziről elkerülni. De mindig itt van a Szükségszerűség, az alakzat, amit nemrég a tulajdonnévnek kijáró nagybetűvel Szükségszerűségnek akartam nevezni, s ez azt mondja, az embernek meg kell halolnia, s mindig arra kell mennie, amerre szólítják. Kockáztatva a soha meg nem érkezést. Kockáztatva, mondja, a soha meg nem érkezést. Sőt, mintegy kihíva azt, felkészülve hogy a célt soha nem éri el. (Quitte a ne pas arriver. Quitte, dit-elle, à ne pas arriver. Quitte pour ce que tu n'arrives pas.)

Az irodalmi tárgy idealitása; ez a cím valamivel jobban érthető volt 1957-ben, amikor a kontextust erősebben áthatotta Husserl gondolkodása, mint manapság. Akkoriban a kérdés számomra a következő volt: hogyan lehet a transzcendentális fenomenológia módszereit több-kevesebb erőszakkal az irodalom egy új elmélete kidolgozásának szolgálatába állítani. Felhasználni ennek a különös fajta ideális tárgynak, ami az irodalmi tárgy, az elméletéhez, melynek idealitása kötött, ahogy Husserl mondaná: függ az úgynevezett „természetes” nyelvtől, egy nem matematikai és nem matematizálható tárgytól, és mégis, az irodalmi tárgy különbözik a képzőművészetek, vagy a zene tárgyaitól, azaz azoktól a példáktól, melyeket Husserl előszeretettel használt az ideális tárgyszerűség vizsgálatánál. Mert emlékeztetnem kell Önöket, némiképp nyersen és egyszerűen, hogy legkitartóbb érdeklődésemet, talán mege-

lőzve filozófiai érdeklődésemet is, ha ez lehetséges, mindig is az irodalom felé fordítottam, afelé az írás felé, amit irodalminak neveznek.

Mi az irodalom? És mindenekelőtt, mit jelent: „írni”? Hogy lehet, hogy az írás ténye megzavarhatja a „mi az?”, sőt a „mit jelent?” kérdését? Más szavakkal – és itt a *másképp mondás* bírt különös jelentőséggel számomra –, mikor és hogyan válik egy bejegyzés irodalommá, és mi történik akkor? Minek és kinek tulajdonítható mindez? Mi történik filozófia és irodalom, tudomány és irodalom, politika és irodalom, teológia és irodalom, pszichoanalízis és irodalom között? Itt, a cím teljes elvontságában bújt meg a legégetőbb probléma. A kérdést minden bizonytalansággal egyfajta vágy keltette föl, ami egy bizonyos zavarral párosult: miért igéz meg annyira, foglal le és van mindig előttem a bejegyzés? Miért ejt bővületbe a bejegyzés irodalmi fortélya és a nyom egész, megfoghatatlan paradoxona, a nyomé, amely csak úgy képes elragadni, kitörölni jelenlétét, hogy ismét beírja önmagát, magát és beszédmódját, mely utóbbi, hogy valóságos formát öltjön, ki kell hogy törölje magát, s csak ezen öntörlés árán hozhatja létre magát.

Bármennyire furcsának tűnik, a transzcendentális fenomenológia, munkám első szakaszában, segített pontosítani ezeket a kérdéseket, melyek abban az időben nem körvonalazódtak olyan határozottan, mint ma. Az ötvenes években, amikor még mindig nem volt igazán elfogadott és ismert a husserli fenomenológia, vagy éppen túlságosan közvetve értették a francia egyetemeken, néhány fiatal filozófus számára kikerülhetetlennek látszott. Én még ma is, igaz másképp, hasonlíthatatlanul következetes tudománynak látom. Nem – különösen nem – az akkor túlsúlyban levő, Sartre, vagy Merleau-Ponty féle változatban, inkább ezek ellenében, vagy nélkülük, és különösen azokon a területeken, melyeket egy bizonyos fajta francia fenomenológia, időnként úgy tűnt, igyekezett elkerülni, legyen az a történetírás, a tudomány, a tudomány történetisége, az ideális tárgyak és az igazság története, ennél fogva a politika, sőt az etika is. Szeretnék most emlékeztetni – jelzés gyanánt – egy könyvre, melyet ma már nem tárgyalnak, s amelynek erényeit különbözőképpen lehet megítélni, de ez a könyv néhányunknak kijelölt egy feladatot, egy problémát, és most már világos, egy zsákutcát. Ez a könyv Tran Duc Tao *Phénoménologie et matérialisme dialectique-*

je. A transzcendentális fenomenológia fejlődését, s főként a statikus szerveződésből a genetikus szerveződésbe való átmenetet áttekintő fejtegetés után a könyv megkísérelt, már kevésbé nyilvánvaló sikerrel, utat nyitni egy, a transzcendentális fenomenológia néhány szigorú követelményét számításba vevő dialektikus materializmus számára. Elképzelhető, mi lehetett a tétje egy ilyen kísérletnek, és az eredmény kisebb jelentőségű volt, mint maga a tét. Ezen túl, Cavaillès néhány dialektikus, dialekticista következtetése is ugyanezen okok miatt vált érdekessé számunkra. A fenti tétek által kijelölt és áthatott, egyszerre filozófiai és politikai területen fogtam Husserl olvasásába, kezdve *Mémoire* című doktori értekezésemmel az eredet problémájáról Husserl fenomenológiájában. Ebben a kezdeti időszakban Maurice de Gandillac volt szíves vigyázni a munkámat; huszonhat évvel ezelőtt ő egyedül alkotta a teljes vizsgabizottságot, s ha most felidézem, hogy a *ze cycle* értekezésem (*Grammatológia*, 1967) védésekor a bizottságnak egyharmadává „fokozták le”, most pedig csupán a vizsgabizottság egyhatodát „teszi ki”, nem csak azért teszem, hogy a semmihez sem hasonlítható hűség érzésével hálámat fejezzem ki, hanem azért is, hogy megígérjem, ez a felaprózás, ez a burjánzó osztódás itt véget ér. Ez lesz az utolsó értekezés védésem.

Az első munkámat követő Bevezetésem *A geometria eredete*-hez lehetővé tette, hogy közelítsek a husserli fenomenológia talán ki nem gondolt axiómarendszerének nevezhető, „elvek elvéhez”, azaz intézményességéhez, az élő jelen tökéletes elsőbbségéhez, a tényhez, hogy figyelmen kívül hagyja saját, fenomenológiai megnyilatkozásának, magának a transzcendentális beszédmódnak a problémáját, ahogy Fink mondta, annak szükségességét, hogy az eidetikus vagy transzcendentális leírásban egy olyan nyelvhez folyamodjék, amely maga nem vethető alá az *epoché*-nak – anélkül, hogy a nyelv egyszerűen a világban lenne –, vagyis egy nyelvhez, mely természetesen maradt, még ha éppen ennek a nyelvnek köszönhetően volt is lehetséges az egész fenomenológiai zárójelbe tevés, kikapcsolás. Ez a kigondolatlan axiómarendszer, úgy vélem, korlátozza az írás és a nyom következetes problémarendszerének hatókörét, jóllehet egy ilyen problémakör szükségességét a filozófiatörténetben példa nélkül álló következetességgel jelölte ki *A geometria eredete*. Valójá-

ban Husserl az íráshoz való visszalépést a par excellence ideális tárgyak, a matematikai tárgyak létrehozásának területére korlátozta, azonban figyelmen kívül hagyta – jó okkal – azt a veszélyt, amit a bejegyzés logikája jelentett, magára a fenomenológiai elképzelésre nézve. Természetesen, mindazon problémák, melyeken *A geometria eredeté*-hez írott Bevezetőben dolgoztam, továbbra is szervezték a különböző, filozófiai, irodalmi, sőt nem-diszkurzív, elsősorban képi, anyagokon végzett munkámat: például az ideális tárgyak történetiségére gondolok, a hagyományra, az öröklésre, a le származásra vagy végrendeletekre, a levéltárakra, könyvtárakra, könyvekre, az írásra és az élőbeszédre, a szemiotika és nyelvészet kapcsolatára, az igazság és eldönthetetlenség kérdésére, az élő jelen önazonosságát megosztó, kikerülhetetlen másságra, a nem matematikai ideális tárgyak új vizsgálatának szükségességére.

A következő években, körülbelül 1963 és 1968 között, igyekeztem kidolgozni – elsősorban az 1967-ben megjelent három művemben – azt a, semmiképpen sem rendszernek, inkább valamiféle stratégiai eszköznek szánt szabályegyüttest az olvasás, interpretáció és írás számára, amely teljesen sohasem formalizálható, saját végtelen mélységére nyílik, lezáratlan és lezárhatatlan. Ez a fajta eszköz tette lehetővé, hogy felfedjem, nem csak a filozófiatörténetben és a kapcsolódó társadalomtörténeti egészben, hanem az állítólagos tudományokban és a legmodernebbnek tartott, úgynevezett poszt-filozófiai diszkurzusokban (a nyelvészetben, antropológiában, pszichoanalízisben), szóval, hogy mindezekben felfedjem az írás bizonyos értékelését, illetve, az igazat megvallva, inkább az írás leértékelését, melynek szívós, ismétlődő, sőt homályosan rögeszmés jellege hosszú idő óta fennálló kényszerek egész rendszerét jelezte. Ez az erőszak ellentmondások, elutasítások, dogmatikus rendeletek árán volt fenntartható; nem lehetett a kultúra egy szűk területére, az ismeretek teljes tására, vagy az ontológiára korlátozni. Elképzelésemben a kényszereknek ezt a lezáratlan és repedezett rendszerét a nyugati filozófiában öltött formájában logocentrizmus néven, legszélesebb értelemben vett megjelenésében pedig fonocentrizmus néven vizsgáltam. Ezt az eszközt és értelmezést természetesen csak úgy tudtam kifejleszteni, hogy kitüntetett szerepet tulajdonítottam annak a segéd-, vagy elemző eszköz-

nek, melyet hol írásnak, hol szövegnek, hol nyomnak neveztem, valamint hogy ezeknek a fogalmaknak az általánosítását és rekonstrukcióját szorgalmaztam: az írás, a szöveg, a nyom, mint a *differance* játéka és működése, melynek feladata egyszerre a létrehozás és rombolás. Ez a stratégia az írás, a szöveg és a nyom jelenlegi fogalma durva eltorzításának, vagy ahogy néhányan felületesen megállapították, metaforikus használatának tűnhetett, s azok számára, akik továbbra is ezekhez a régi, öncélú képzetekhez ragaszkodtak, sokfajta félreértés forrásává vált. Én azonban fáradhatatlanul igyekeztem igazolni ezt a korlátlan általánosítást, és hiszem, hogy minden fogalmi áttörés a bevett, elismert kapcsolat átalakításából, azaz eltorzításából áll, szó és fogalom, trópus és az érdekeink szerint változhatatlan, elsődleges jelentésként felismert, helyes, szó szerinti, vagy elfogadott szóhasználat között.

A fenti nézetek stratégiai vonatkozásai később sem szűntek meg foglalkoztatni, jónéhány későbbi szöveggel kapcsolatban sem. Mindez a dekonstrukció a *differance* grafikája, a nyom, a pótlék, stb. címszók alatt gyűjthető össze, amiket itt csak vázlatosan jelezhetek. Akkori szándékaim homályos, deviáns, időnként egyenesen kritikai viszonyban álltak mindazzal, ami, akkoriban úgy tűnt, uralta a francia elméleti produkció legfontosabb, leginkább szembetűnő és látványos, s helyenként legdúsabb lelőhelyeit, vagyis azzal a jelenséggel, amit különböző formáiban, kétségkívül megkérdőjelezhetően, „strukturáliszmusként” ismertek. Ezek a formák természetesen rendkívül eltérőek, és roppant figyelemre méltóak voltak, az antropológia, történetírás, irodalomkritika, vagy a nyelvészet és a pszichoanalízis – ahogy akkor mondták, Freud és Marx újraértelmezései – területén. De eltekintve vitathatatlan érdekességüktől abban az időszakban, amely látszólag az 1958–68-as, gaullista köztársaság legkiegyensúlyozottabb szakasza volt, amivel én próbálkoztam, vagy ami engem csábított, lényegileg más volt. S így, pontosan tudva, milyen árat kell fizetni ezen előrelépések metafizikus előfeltevései miatt, nem is beszélve a talán kevésbé nyilvánvaló, politikai árról, attól a pillanattól egyfajta visszavonultságba, magányosságba temetkeztem, amit mindenféle pátoz nélkül említek most, mint magától értődő dolgot, kizárólag emlékeztetőül, hogy ezt a fokozódó elszigetelődést az akadémikus hagyománnyal, csak-

úgy, mint az elfogadott modernitással szemben – s ebben az esetben a kettő voltaképpen ugyanaz – sokáig, és gyakran ma is a hermetikus és indokolatlan elhúzóds megérdemelt következményének tartották. Kell-e mondanom, hogy én nem hiszem, hogy így volna, s hogy ezen ítélet indokait egészen másképp értelmezem? Az is igaz, hogy azok az élő filozófusok, akik a leginkább gondolkodásra készítettek, vagy akik leginkább válaszra serkentettek, és teszik ezt ma is, maguk sem tartoznak a saját magányosságukon áttörők közé, nem tartoznak azok közé, akikhez az ember egyszerűen közel érezheti magát, azok közé, akik műhelyt vagy iskolát alapítanak, hogy más, meg nem nevezettek között csak Heidegger, Levinast és Blanchot-t említsen. Különös módon éppen az ilyen gondolkodókhoz érezheti magát az ember a legközelebb; és mégis, ők, jobban mint mások, másak. És ők is egyedül vannak.

Ekkor már világos volt számomra, hogy kutatásaim új iránya összességében nem alkalmazkodhat az értekezés klasszikus szabályaihoz. Ez a „kutatás” nem csak újfajta írásmódot követelt, de előírta az egyetemi beszédmódot, különösen az „értekezésnek” nevezett szövegtípust, történeti meghatározottságában uraló retorika, előadásmód és egyes diszkurzív eljárások terén végzendő átalakító munkát is; és tudjuk, hogy ezek a tudományos és egyetemi modellek hogyan írják elő a más tekintélyes diszkurzusokat szabályozó törvényeket, s ez alól nem kivétel az irodalom, vagy az egyetemen kívül sziporkázó, ékesszóló politikai szónoklat sem. Így aztán, mind a törekvéseim, a feldolgozott anyagok jellege és sokfélesége, mind tervezett felfedezőútjaim labirintusszerű járatai, melyek mindez azt a meggyőződésemet erősítette, hogy már késő, hogy többé már nem lehetséges, még ha akarnám se, írásaimat az értekezés akkor megkívánt méretéhez és formájához igazítani. A tézisszerű előadás, a pozicionális, vagy oppozicionális logika, a pozíció, a *Setzung* vagy *Stellung*, tehát az, amit az elején az értekezés *korszakának* neveztem, maga is a dekonstruktív kérdőjelezés alatt lévő rendszer egyik legfontosabb eleme. Amit akkor a disszemináció fogalmán – mely maga is nélkülözött mindenféle meghatározottságot – értettem, egyenesen az értekezés, és a pozicionális logika értékével és történetével, valamint jogainak, hatalmának és legitimi-

tásának határaival foglalkozott, olyan módszerekkel, melyek maguk sem tematikusak, sem tézisszerűek nem voltak. Mindez nem jelentette, legalábbis akkor nem, az értekezésnek, a legitimizálás érdekében előadott kutatómunkának, vagy a hozzáértés tekintélyes egyetemi személyiségek által történő elismerésének radikális és intézményes bírálását. Attól a pillanattól fogva valóban meg voltam győződve az egyetemi intézményrendszer alapos átalakításának, sőt teljes felforgatásának szükségességéről, azonban nem azért, hogy a meglévő dolgokat valamilyen ellen-értekezéssel, ellen-legitimizációval és hozzá nem értéssel helyettesítsük. Ezen a területen az átmenetekben és az egyezkedésekben hiszek – még ha időnként ezek durvák és túlságosan kapkodóak is –, hiszek egyfajta hagyomány szükségességében, főként politikai okok miatt, melyek mindenekelőtt hagyománytisztelők, sőt, hiszek a legitimáció rendezett folyamatainak, a diplomák és címek gyártásának, valamint a hozzáértés elismerésének elpusztíthatatlanságában. Általánosságban beszélek és nem feltétlenül az *universitas*-ról, ami jelentős, ám nagyon sajátos, nagyon egyéni, s bizony meglehetősen újkeletű példája ennek a legitimációs folyamatnak. Az *universitas* struktúrája lényegileg kötődik az ontologikus és logocentrikus, onto-enciklopédikus rendszerhez; az utóbbi néhány évben szükségesnek láttam az egyetem modern fogalma és egyfajta metafizika közötti eltéphetetlen szál vizsgálatát, melyet egyrészt oktatói munkámban végeztem, másrészt már megjelent, vagy megjelenésre váró írásaiban Kant *Fakultások vitája* című művéről, valamint Hegel, Nietzsche és Heidegger, az egyetem politikai filozófiájáról szóló írásairól. Azért ragaszkodom ehhez a témához, mivel a körülmények és az a lehetetlen helyzet, amelyben most vagyok, azaz hogy tézisszerű következtetéseket kellene összefoglalnom és előadnom, arra kényszerítnek, hogy mindenek előtt azzal foglalkozzam, ami itt és most történik, és szeretném, a magam módján, s amennyire korlátozott pozíciómtól telik, tisztán és nyíltan vállalni a felelősséget.

1967-ben olyan kevésbé foglalkoztatott egy ilyen intézmény szükségességében való kételkedés, sem az egyedi egyetemi struktúra és szerveződés tekintetében, még kevésbé az intézmény általános elveit illetően, hogy úgy hittem, köthetek valamiféle kompromisszumot, és megoszthatom a munkát és időt, megadva az értekezésnek, az értekezés idejének

az őt megillető részt. Egyfelől hagyhattam volna, hogy a munka, amibe fogtam szabadon és a szokásos formáktól és szabályoktól függetlenül fejlődjön, olyan mű lévén, amely szándékoltan nem idomul efféle egyetemi előírásokhoz, sőt amely éppen azok retorikai vagy politikai vonatkozásait volt hivatva elemezni, kétségbe vonni, kimozdítani és eltorzítani; másfelől azonban, ezzel párhuzamosan, a fenti ügylet, valamint az értekezés ideje, vagy korszaka, elkülöníthette volna a mű egy részét, egy, a szervezőerő szerepét játszó elméleti összefüggést, hogy azon elfogadott formáknak megfelelően kezelje, melyek az egyetemi kontextusban oly megnyugtatóak. Ez vonatkozott volna a hegeli jelelmélet és a hegeli szemiológia beszéd-, és írás-fogalmának értelmezésére. A főként a *Marges* című kötetben tárgyalt okok miatt elengedhetetlennek láttam, hogy tervbe vegyem ennek a szemiológiának a következetes értelmezését. Jean Hyppolite még egyszer, újra, beleegyezését adta, s e második értekezés téma annak rendje és módja szerint bejegyeztetett.

Nos, ez 1967-ben történt. A dolgok annyira összefonódtak, az okok annyira összekuszálódtak, hogy belekezdeni sem tudok annak elősorolásába, milyen hatással volt rám, a munkámra, oktatói tevékenységemre, az az esemény, melyet ma sem tudunk másképp nevezni, mint a dátummal, 1968-nak, anélkül, hogy pontos fogalmunk lenne arról, hogy mi is az, amit így nevezünk, szóval lehetetlen elmondani, milyen hatással volt mindez az egyetemi intézményekhez, valamint a fenti esemény kulturális megjelenítéseihez való viszonyomra. A legkevesebb, amit elmondhatok, az a következő: valami, amit megéreztem, igazolásra talált azokban a napokban, és ez az igazolás meggyorsította saját távolodásomat – merthogy akkoriban egyre gyorsabban és egyre eltökéltebben távolodtam *egyfelől* azoktól a helyektől, ahol, a régi fegyverzetet, sietősen, már 1968 őszén, újra összevonták, helyreállították és újra-központosították, *másfelől* pedig attól az írásmódtól, melyet a klasszikus értekezés szabályai irányítottak, sőt, amit az akadémiai tekintélyek által való elismertetés vágya hajtott; olyan tekintélyekről van szó, akiknek, legalábbis azokban a testületekben, ahol összegyűlve voltak jelen, hivatalosan, vagy beépített többségként, nos, akiknek hatékony értékelőképessége és ítélőereje, '68 után, úgy tűnt, túlságosan élénken és túl eredményesen szegült ellene mindennek, ami nem iga-

zodott az elfogadhatóság roppant megnyugtató feltételeihez. Számtalan jelét láttam ennek; némelyik személyesen is érintett, s ha azt mondom, ebbe a politika is belejátszott, azért teszem, mert, ebben az esetben a politika nem csak a hagyományos eloszlást mutatta a jobb- és baloldal között húzódo tengely mentén. A hatalom reprodukív ereje kényelmesebben fér össze olyan nyilatkozatokkal vagy tézisekkel, melyek forradalminak állítják be magukat, feltéve, hogy azok tiszteltben tartják a legitimáció rítusait, a retorikát és intézményi szimbolizmust, amely hatástalanítja és semlegesíti mindazt, ami a rendszeren kívülről származik. Ami elfogadhatatlan, az az a felforgató erő, amely álláspontokat és értekezéseket átítatva megbolygatja ezt a mélyen gyökerező megegyezést, a szabályok rendjét, s ami mindezt a művek, az oktatás és írás *formájában* teszi.

Jean Hyppolite halála, 1968-ban a magam és mások számára nem csak a mély gyász pillanata volt. Furcsa egybeesésként ez a dátum – 1968 ősze, és ez valóban ősz volt – egy bizonyos típusú egyetemi tagság végét jelezte. Ez a tagság, természetesen Franciaországba érkezésem első napjától bajos volt, azonban kétségkívül ezekben az években értettem meg igazán, hogy a dekonstrukció (csak a kényelem kedvéért használom ezt a szót, amit egyébként soha nem szerettem, és aminek szerencsés sorsa kellemetlen meglepetéssel szolgált) szükségessége milyen csekély mértékben filozófiai tartalom, témák, vagy tézisek, filozofémák, költemények, teologémák, vagy ideologémák kérdése, sokkal inkább, és elválaszthatatlanul, jelentéses keretek, intézményi struktúrák, pedagógiai, vagy retorikai normák, a törvény, hatalom, értékelés, és a piaca vonatkozásában értett reprezentáció lehetőségeinek kérdése. Érdeklődésem a többé-kevésbé látható keret-struktúrák, határok, peremjelenségek, vagy a szegély paradoxonja iránt folyamatosan ugyanahhoz a kérdéshez kapcsolódott: hogy lehet, hogy a filozófia, ahelyett hogy maga jegyezné be önmagát, bejegyezve találja magát egy térben, amit szeretne, de képtelen ellenőrizni, egy térben, amely egy másik térbe nyílik, mely már nem is az *ő* másikja, amint azt egy, lehetőség szerint nem hegeli *tympanon*ban próbáltam megmutatni. Hogyan nevezzük ennek a térnek a struktúráját? Nem *tudom*; mint ahogy azt sem tudom, hogy lehetséges-e egyáltalán az a valami, amit egy ilyen tér *ismere-*

tének nevezhetünk. Szocio-politikai térnek nevezni olyan semmitmondás, ami nem elégít ki, és még a legkevésbé vitatható, úgynevezett társadalomvizsgálatok is nagyon gyakran alig mondanak valamit a kérdésről, vakon saját bejegyzésük, reprodukciós teljesítményük törvényei, saját örökségük területé, és ön-elismerésük iránt, röviden az iránt, amit az írásuknak fogok nevezni.

Amint láthatják, úgy döntöttem, minden kertelés, ám nem minden egyszerűsítés nélkül megvallom Önöknek mindazon bizonytalanságot, habozást, tétovázást, mellyel a legmegfelelőbb kapcsolatot kerestem az egyetem intézményével, egy olyan síkon, amely nem egyszerűen politikai jellegű volt, és nem csak az értekezést érintette. Eleinte meglehetősen passzívan reagáltam: a dolog már nem érdekelt túlságosan. Új tervvel kellett volna előállnom, összhangot találni egy új témavezetővel, és így tovább. És mivel a megjelent írásokon alapuló doktorátust, noha elméletileg lehetséges volt, természetesen, finoman szólva nem támogatták, elfordultam, ismétlem, eleinte némileg passzívan, azoktól a terektől, melyek egyre kevésbé voltak nyitottak a számomra igazán fontos dolgok iránt. De be kell vallanom, hogy bizonyos helyzetekben, amikor éppen írok, amikor éppen az írásról írok, makacsságom olyan erős, hogy kényszerítő erővel hat rám, még akkor is, ha hosszú kerülőutakra kényszerítik. S így, az 1972-ben kiadott három írás után is ugyanaz a problémakör foglalkoztatott, ugyanaz a nyitott mátrix (a nyom, a *différence*, az eldönthetetlenség, a disszemináció, a pótlék, az oltvány, a hymen, a parergon, és így tovább, összefüggő sorozatára nyitva), melyet a szövegeképítés újabb és újabb, egyre kevésbé lineáris, logikus és aktuális formái felé toltam el, egyre merészebb tipográfiai alakzatok, a szövegtettek keresztezése, a beszédmódok és műfajok keveredése, a hangváltások (*Wechsel der Töne*) a satíra, az átprogramozás, az oltás, stb. felé, olyannyira, hogy noha ezek a szövegek évekkel ezelőtt jelentek meg, nem hiszem, hogy könnyen előadhatóak, és az egyetem számára elfogadhatóak lennének, ezért nem találtam időszerűnek, nem mertem belevenni őket az itt védésre kerülő művek közé. Ide tartozik a *Glas*, annak ellenére, hogy folytatja a grammatológiai programot, a vitát a saussure-i jel önkényes jellegével és a hangutánzó szavak elméletével csakúgy, mint a hegeli *Aufhebung*-gal. Ide tartozik a kapcso-

lat az eldönthetetlen, a dialektika és a kettős kötés között, az általánosított fétisizmus elgondolása, a kasztrációról szóló diszkurzus/a kasztráció diszkurzusa húzása egyfajta pozitív disszernináció, valamint a rész és egész újfajta retorikája felé, a tulajdonnév és aláírás, a végrendelet és az emlékmű problémakörének újabb kidolgozása, és több, más téma; nos, mindez, korábbi erőfeszítések kiterjesztése volt. Ugyanezt kell mondanom a többi olyan műről, melyeket szándékosan kihagytam az itt benyújtottak közül: például az *Eperons*, *les styles de Nietzsche*, vagy a *La Carte postale*, melyek, a maguk módján egy korábbi fázisban elkezdett értelmezést (Freudét, Nietzschéét és másokét) terjesztenek ki, egy bizonyos hermeneutika, valamint a jelölő és a betű tekintélyes, és jelentős intézményes hatalommal rendelkező elmélete dekonstrukcióját folytatják (a teljes pszichoanalitikus rendszerre, valamint az egyetemre gondolok), továbbviszik a logocentrizmusnak *mint* fallogocentrizmusnak az elemzését, mely utóbbi egy olyan fogalom, aminek segítségével fallogocentrizmus és logocentrizmus lényegi elválaszthatatlanságát igyekeztem kimutatni, valamint felfedni hatásukat, mindenhol, ahol rájuk akadtam – jóllehet ezek a hatások mindenütt jelen vannak, még ha észrevétlenek maradnak is.

A textualitással foglalkozó szövegek kiterjeszkedése, úgy tűnhet, zűrzavaros vagy labirintusszerű, esetleg mindkettő egyszerre, azonban, ami értekezésként gyakorlatilag benyújthatatlanná tette őket, az nem annyira a tartalom, a következtetések és a bizonyító álláspontok sokfélesége volt, sokkal inkább, úgy vélem, az írás gyakorlata, valamint az a performatív állapot, melyet létrehoznak, s melytől elválaszthatatlanok lévén, kevésbé alkalmasak egy másik formába történő fordításra, átvitelre, megjelenítésre; olyan térbe íródtak be, amit már nem lehet, magam sem tudok, azonosítani, vagy besorolni a filozófia vagy nem-fikció stb. címszó alá, különösen nem egy olyan pillanatban, amikor a szövegek mások által önéletrajznak nevezett vonatkozása magának az önéletrajznak a fogalmát ássa alá, átadva a fogalmat mindannak a zavarnak, eldöntetlenségnek, fortélynak s kétségbeesésnek, amit csak az írás, a nyom, a maradék, (és így tovább) szükségessége csak kínálhat. S mivel épp most utaltam a performatív struktúrára, hadd jegyezzem meg futólag, hogy az értekezés anyagából ugyanezen okok miatt tartottam vissza,

több más írásom mellett azt a vitát, amit az Egyesült Államokban folytattam, a beszédaktus elmélettel foglalkozó John Searle-lel, a „Limited Inc.” című kis írásomban.

Tehát a kezdeti időszakban, 1968 és 1974 között egyszerűen mellőztem az értekezést. A rákövetkező években azonban szándékosan határoztam úgy – s őszintén hittem, hogy ez a döntésem végleges –, hogy nem nyújtok be értekezést. Hiszen, a fent említett okok mellett, melyek egyre inkább megszilárdulni látszottak, 1974 óta barátokkal, munkatársakkal, egyetemi és középiskolai diákokkal együtt részt veszek egy munkában, nyugodtan mondhatom, hosszútávú küzdelemben, mely közvetlenül a mai filozófiai intézményrendszert érinti, különösen Franciaországban. Ennek a munkának a háttérét mindenekeelőtt egy, a történelem hosszú során kialakult helyzetben kell keresni, amit azonban 1975-ben olyan súlyosan rontottak tovább bizonyos intézkedések, hogy azok a filozófiatanítás és kutatás teljes elhalásához vezethetnek, annak összes következményével az egész országra nézve. A feladat mindazon nők és férfiak számára, akik, mint én, a Groupe de Recherches sur l'Enseignement Philosophique (GREPH) megszervezésén fáradoztak, és részt vettek az első tervezet kidolgozásában, a csoport munkájában és akcióiban, 1974-től a Filozófiai Társaság egy évvel ezelőtti, ugyanitt tartott gyűléséig, nos, a feladat mindannyiunk számára rendkívül sürgős volt, a felelősség pedig lerázhatatlan. Pontosabban, a feladat sürgős és lerázhatatlan volt azokon a posztokon, melyeket mi, filozófiát tanító és kutató emberek, töltünk be, a posztokon, ahová, nem tagadhatjuk, tartozunk, melyekbe bejegyezve találjuk magunkat. De természetesen más ügyek is sürgősek, a filozófia nem a gondolkodás egyetlen területe; nem is a legelső a világon, még csak nem is a legnagyobb befolyással rendelkező terület, mondjuk a politikára. Másutt is ott vagyunk, és ezt igyekeztem soha el nem felejteni; s ez a tény természetesen nem is hagyja magát elfelejteni. Amit mi a GREPH-ben, a filozófiatanítás kapcsán megkérdőjeleztünk, elválaszthatatlan volt, s erre mindig igyekeztünk figyelemmel lenni, az összes, kulturális, politikai, és más, egymásnak feszülő erőtől itt, és a világban.

Mindenesetre ami engem illet, részvételem a GREPH munkájában és küzdelmeiben a lehetőségekhez képest tökéletesen összhangban kellett hogy legyen mindazzal, amit

máshol próbáltam írni, még akkor is, ha a két szükség-szerűség közös nevezőjét nem mindig volt könnyű és magától értődő megtalálni. Ki kell itt jelentenem: bár az Önökhöz benyújtott írások között egyetlen olyan sincs, amit a GREPH aktivistájaként készítettem, vagy írtam volna alá, s olyan, közös akciók sem, melyekben ilyen minőségemben részt vettem, vagy amit jóváhagytam volna, mégis, ezeket elválaszthatatlannak érzem – mondjuk így, szellemiségben – egyéb közserepléseimtől, elsősorban más publikációimtól. S ez a gesztus, amit ma teszek, távolról sem jelenti, hogy feladtam volna bármit ilyen törekvéseimből, sőt, ellenkezőleg, remélem ez újfajta részvételt és új felelősségvállalást tesz majd lehetővé, *ugyanabban* a küzdelemben.

Mindenesetre ebben a második időszakban, ami 1974 körül kezdődött, azt gondoltam, helyesen-e, nem tudom, hogy nem volna sem következetes, sem kívánatos, ha újabb akadémiai címre vagy felelősségre pályáznék. Nem lett volna következetes a politikai bírálólat miatt, melynek résztvevője voltam, s nem lett volna kívánatos amiatt az aprócska, bensőségesebb és meghittebb fórum miatt, melyen az ön-tudat szimbólumok, reprezentációk, ábrándképek, csapdák és fortélyok végtelen díszletein át végeérhetetlen és hihetetlen történeteket mesél önmagának. Szóval úgy hittem, döntöttem: egyetemi helyzetemen a továbbiakban mit sem változtatva, jól-rosszul folytatom, amit addig csináltam, maradva a helyemen, ahol addig voltam, mozdulatlanul, anélkül, hogy többet tudnék arról, merre tartok, sőt, kétségkívül kevesebbet, mint valaha. Úgy vélem, nem lényegtelen, hogy az ebben az időszakban kiadott szövegeim jelentős része a legnagyobb, talán legújyszerűbb hangsúlyt a jogokra helyezte, arra, hogy mi a helyes, mi az ember sajátja, a tulajdonjogokra, a szerzői jogra, az aláírásra és a piacra, a festmények, vagy általánosabban a kultúra és annak valamennyi megjelenítésének piacára, a tulajdonról, a sajtóról való elmélkedésre, a névre, a rendeltetési helyre és a kárpótlásra, a diszkurzusok intézményi struktúráira és azok határait, a könyvkiadás teljes gépezetére és a médiára. Akár a parrergon logikájának, akár a kettős kötés összeszövődő szűkületének elemzésében, vagy Van Gogh, Adami és Titus Carmel festményeinek, vagy Kant, Hegel, Heidegger és Benjamin művészetéről való elmélkedéseinek tárgyalásában (a *La Vérité en peinture*-ben), vagy tovább, kísérleteimben, hogy új prob-

lémákat tárjak föl a pszichoanalízissel kapcsolatban (például Nicolas Abraham és Maria Torok munkáival összefüggésben, mely művek ma annyira élők) – szóval mindezen esetekben, fokozódó mértékben az foglalkoztatott, hogy a hagyományosan intézményesnek mondott problémákat új alapokról kiindulva kell kidolgozni. Ebből a szempontból szerettem volna, ha beszédmodomat és gyakorlatomat egyaránt úgy alakíthatom, hogy az – ahogy mondani szokták – megfeleljen korábbi vállalkozásaim feltételeinek. Ha elvben kevésbé is, a valóságban ez egyáltalán nem volt könnyű, nem volt mindig lehetséges, és olykor bizony több szempontból is terhesnek éreztem.

A harmadik és utolsó időszakról, arról, amelyben itt és most vagyok, nem sokat mondhatok. Néhány hónappal ezelőtt, rengeteg különböző tényezőt figyelembe véve, melyeket most nem tudok taglalni, végül arra a megállapításra jutottam, hirtelen pontot téve a latolgatás végnélküliséggel fenyegető folyamatára, hogy mindazok a körülmények, melyek korábbi elhatározásomat (az értekezést illetően) igazolták, valószínűleg érvényüket veszítik az elkövetkező években. Ugyanezen okból az intézményi politikát illetően – mely eddig mindig visszatartott – arra a következtetésre jutottam, hogy talán, s a „talán”-t alá kell húznom, jobb lesz, ha felkészítem magam egyfajta új típusú mozgékonyagra. És ahogy gyakran, vagy inkább mindig történik, az itt jelen lévő, előttem, vagy mögöttem ülő, néhány személy baráti tanácsa, – vagyis másík, mindig mások – juttatott az elhatározásra, melyre magam sohasem juthattam volna. Hiszen nem csak abban nem vagyok bizonyos, ahogy sohasem vagyok bizonyos semmiben, hogy helyesen léptem, de az sem biztos, hogy teljesen világosan látom, mi késztetett arra, hogy így tegyek. Talán az, hogy kezdtem túlságosan is tisztában lenni, no, nem azzal, merre tartok, hanem azzal, hogy megérkezés helyett, egyszerűen hol álltam meg.

Azazt kezdtem, úgy érzem, mintha megnémultam volna. Önök természetesen észrevették, hogy ez csak a beszélés egy másik módja volt; mindazonáltal nem tévedtem. Hiszen a *captatio*, aminek eddig átadtam magam, nem csak túlzóan kódolt és szertelenül narratív volt – oly sok anakrónia krónikája –, hanem egyszersmind olyan kifosztott is, mint egy írásjel, vagy még inkább mint egy hiányjel egy befejezetlen szövegben. És mindenek felett, túlságosan úgy hangzott, mint egy

hosszú számolás végeredménye, öngazolás, ön-benyújtás (akár egy értekezésé), ön-védelem (az Egyesült Államokban értekezés védésről beszélnek, amikor mi *soutenance de these*-t mondunk). Önök túl sok fecsegést hallottak stratégiákról. A „stratégia” olyan szó, amit a múltban talán kihasználtam, különösen mert mindig csak a *végén* derült ki, látszólag önellentmondásos módon, és azon az áron, hogy magam alatt vágtam a fát – amit egyébként szinte soha nem mulasztok el megtenni –, hogy ez a stratégia végcél nélküli; így tartom, s ez az, ami viszonzásul a markában tart; annak az embernek a véletlenszerű stratégiája, aki nem tudja, merre tart. Ezért aztán ez nem valamilyen hadi vállalkozás, nem harcias beszédmód. Szeretném, ha hanyatt-homlok menekülés is volna, egyenesen a cél felé, örömteli önellentmondás, lefegyverzett vágy, azaz valami nagyon régi és nagyon ravasz, ugyanakkor saját *védtelességét* élvező, „maszületett” bárány.

Párizs
Szeged

J. Derrida
fordította: Kovács Sándor